

RUUD Biografie
LUBBERS
EEN SLAG
ANDERS

Johan van Merriënboer
& Lennart Steenbergen

Boom - Amsterdam

Deze uitgave is mede tot stand gekomen dankzij financiële bijdragen van het Cultuurfonds, de J.E. Jurriaanse Stichting, de Radboud Universiteit, de Robert Schuman Foundation, de Stichting Dr. Abraham Kuiperfonds, de Stichting dr. Nolensfonds, de Stichting dr. Schaepmanfonds en de Stichting Parlementaire Geschiedenis.

FONDATION ROBERT
SCHUMAN

J.E. Jurriaanse[®]

Radboud Universiteit

Foto omslag: Ruud Lubbers in 1987 (ANP / Arthur Bastiaanse)

Ontwerp omslag en binnenwerk: Mijke Wondergem

Verzorging binnenwerk: Peter Tychon

© 2024 Johan van Merriënboer en Lennart Steenbergen | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

ISBN 978 90 2442 666 9

NUR 681, 697

www.boom.nl

Inhoud

HET KARWEI 11

1 EERST HEB JE ROTTERDAM, DAN EEN HELE TIJD NIKS, EN DAN... 19

De stam der Lubben 19

Schippersdochter Mina van Laack en fabrieksdirecteur

Paul Lubbers 23

'Dit is een antipapistische stad' 26

Oorlogsgeschiedenis: 'Ihr Mann ist nicht deutschfreundlich' 30

Op kostschool bij de jezuïeten 34

Niet van zijn geloof gevallen 41

2 OP GOLFSTROMEN VAN VERANDERING 45

Student oude stijl op de drempel van het aggiornamento 45

Voorzitter van de Unie van Katholieke Studentenverenigingen 49

Eerste stappen in Europa 52

Van Maria naar Bernadientje, Annemarie, Irene, Lucy en Ria 54

Geld en economie 58

'Ik werk in de metaal' 61

Voorzitter van de jonge werkgevers, maar niet een van de boys 66

Gemankeerd christen-radicaal 69

Boekenwurm, romanticus, goed ogende jongeman 74

3 BRUGGEN SLAAN IN HET PROGRESSIEVE KABINET-DEN UYL 77

Entree van een non-conformistisch type 78

Botsingen met de Kamer en in het kabinet 83

Crisisbestrijder in de olie: flink maar ook een beetje week 87

'Glamourboy van het Arabische tijdperk' 93

Meer ruimte voor de aanbodkant van de economie 96

De gevallen engel van de werkgevers probeert op te krabbelen 100

Lubbers knapt af op Den Uyl, maar blijft toch in zijn kabinet 105

Door Aantjes gelanceerd als kandidaat-lijsttrekker voor het CDA 113
Omzien met gemengde gevoelens, maar ook voorzichtig voor-
uitkijken 116

4 BEDRIJVIGE FRACTIEVOORZITTER IN DE SCHADUW

VAN VAN AGT 121

Formatie '77: gepasseerd en gefrustreerd 122
Aantjes' loyale rechterhand 125
De eerste slag over Bestek '81 is voor Lubbers 127
Exit Aantjes, entree John Travolta 130
Ophef over zakelijke affaires 135
Vroeg weg en laat thuis, met afgezakte stropdas 139
God als stille geliefde en het evangelie als bron van politieke
inspiratie 145
'Het is een pòkkezooi in de fractie' 147
Harde kritiek, vooral van Duynstee 153
Lubberiaans 157
Abortus vakkundig afgemijnd op 76-74 163
Minister Andriessen zwicht voor schaduwminister Lubbers 168
De impasse en het bord spaghetti 172
'Hij komt dan ten slotte toch nog aan bod' 181

5 DE EERSTE VAN DE ECHTE MINISTER-PRESIDENTEN 185

Hoe ver reikt het ambt eigenlijk? 185
Pastoraal leidsman 191
Eerst langs Betsy Dijk in het Torentje 194
Prestige en persoonlijk gezag 197
Raadadviseurs voor inlichtingen en tegenspraak 202
Rondom de ministerraad 205
Jan de Koning: senior, secondant en een zee van rust 209
Als voorzitter in de Trêveszaal 213
Vrijdag na de ministerraad: een nationaal orakel 217
Respect voor het parlement 219
'Een nieuwe stijl van regeren in West-Europa' 221
Modelpremier? 225

6 DE DOMINANTE PREMIER KOESTERT EEN LOW PROFILE 229

Nieuwe Rotterdamse zakelijkheid 230
Het land in voor een plechtig gesprek met de achterban 233
Over communicatietechnieken en mediacodes 236
'Ik help journalisten graag van een zesje een zeveneneenhalf
te maken' 239

De keerzijde van zijn flinkheid 243
Liever onder de bureaulamp dan in de schijnwerpers 245
'Dingen waar meneer geen tijd voor heeft...' 250

7 ZEVEN MAGERE JAREN OP WEG NAAR ECONOMISCH HERSTEL 253

'De wetten van het leven wijzen 'n bepaalde kant op' 254
Een winterkabinet voor Jan Splinter 257
In het spoor van Ruding 262
De ambtenarenstaking en het halve procent 266
'We kunnen het paard slechts naar de voederbak leiden' 269
De VVD incasseert de klappen en de premier ontspringt de dans 272
De wedstrijd tegen de hoge werkloosheidscijfers 275
De ruime mantel van Ruding en het bescheiden colbert van
Lubbers 281
Verdachtmakingen en irritaties over het WIR-lek 287
Atmosferische storingen en bezuinigingsmoeheid in eigen kring 291
Crisismanager en topeconoom, maar neoliberal? 296

8 KRUISRAKETTEN BEZWEREN MET VERTREKPUNTEN EN VARIANTEN 301

Genie of warhoofd? 304
Risico's nemen, geen overtroevend antwoord geven 307
Dubbelbesluit: vermalen tussen de loyalisten en Van Agt 315
Hollanditis en nucleair doemdenken 322
Meedenken met president Reagan 325
Nederlandse bisschoppen en Woensdrecht 332
Niets te melden 336
Varianten en sfeerbedervende krachten 339
Lubbers waarschuwt het Kremlin dat het nu welletjes is 342
Corresponderen met Gorbatsjov 348
Uitgejouwd in de Houtrusthallen 353
Lubbers dirigeert Rajiv Gandhi naar Moskou en wordt aan
banden gelegd 356
Nederland besluit de raketten te plaatsen, maar ze komen er nooit 360
Huzarenstukje en meesterproef 367

9 VERTROUWENSMAN VAN KONINGIN BEATRIX 367

In de voetsporen van Klompé en op vakantie met de Oranjes 368
De ministeriële verantwoordelijkheid niet angsthazerig invullen 272
Prins Claus, het gezin en de media 379

- Meer lucht: het Jesse Jackson-incident en de Wet lidmaatschap
Koninklijk Huis 385
- Op maandagmiddag naar Huis ten Bosch 387
- Speelruimte bij formaties, benoemingen, familie zaken, troonredes... 390
- ... staatsbezoeken, een prijsuitreiking en morele vraagstukken 394
- Minister van staat en consultant buiten dienst 398

10 GELOOF, HOOP EN EEN RECORDAANTAL ZETELS

VOOR HET CDA 403

- Een katholieke jongen in christendemocratisch gezelschap 404
- Fluwelen polarisatie in de verkiezingscampagne van 1986 409
- De verantwoordelijke samenleving en de overbelaste democratie 414
- Scheurtjes in een solide machtspartij 420
- Het katholieke Zuiden onthoofd? 423
- Onduidelijkheid, uitstel en dan toch het compromis over
euthanasie 427
- Een christelijk-moralistisch accentje 435
- Het CDA overbodig? 438

11 GEEN WOORDEN MAAR DADEN VOOR HET MILIEU 441

- Grenzen aan de groei 442
- Doorpakken met kernenergie, tot aan Tsjernobyl 446
- Meedeinen op de groene golf met Winsemius, Nijpels en
Brundtland 449
- Meedenken, zwaluwstaarten, daden stellen 454
- Grijnzen om de crisis van Voorhoeve 457
- Haperingen in de uitvoering 460
- De milieutoppen van Den Haag en Rio 465
- De Bono van de lage landen 466

12 EUROPA VITALISEREN EN WEER HEEL MAKEN 471

- Beyond Europe, 9 mei 1989 473
- De Europese Gemeenschap in de ban van onmacht, stagnatie en
Margaret Thatcher 477
- Een pragmatische visie op Europa 483
- De Europese Raad als vriendenclub en fantastisch gebeuren 487
- De heropleving van Europa tot aan de val van de Muur 494
- Eine ganz grosse persönliche Enttäuschung 498
- Maastricht: beter een half ei dan een lege dop 507
- Polarisatie en een groeiende afkeer van Brussel 515
- Nicht deutschfreundlich, of mocht Kohl hem gewoon niet? 518

13 OP ZIJN LAATSTE BENEN IN ZIJN DERDE KABINET	529
‘Mooie dingen doen’ met de PVDA	530
Onrust rond het familiebedrijf en aan het thuisfront	535
In de cockpit met Kok, Wöltgens en Brinkman	541
De alomtegenwoordige sociale vernieuwing	545
Alle mooie dingen onder de wielen van de Tussenbalans	550
De premier verklaart Nederland ziek en houdt de PVDA uit de wind	553
Wachten op de beslissende crisis	560
Grip op migratie	565
‘De tijd vliegt ons door de vingers’	570
14 MACHT EN ONMACHT VAN EEN PREMIER OP WEG NAAR DE UITGANG	573
Een snelle, fitte en ietwat ongeremde pupil	574
Gemor in de fractie	576
Niet veel meer dan een bosje bloemen voor Kaland	582
De kroonprins luistert naar zijn vader zolang die op de troon zit	585
Heeft er nog iemand de regie binnen het CDA?	593
Een schizofrene campagne	599
‘Vloek mij maar uit; en ik voel en voelde mij zo machteloos’	606
15 WAARDELOOS AFSCHIED	611
Het zwarte gat van de deeltijdhoogleraar	611
Te wollig voor de NAVO of te eigenzinnig voor de VS?	614
Hoge Commissaris van de Verenigde Naties voor de Vluchtelingen	517
Warmbloedig	621
The case: ongewenste intimiteiten	626
Een perfecte storm	631
Koninklijk informateur paveit onbedoeld de weg voor Wilders	638
‘Alle mensen zijn voor mij naar een andere planeet gegaan’	644
AAN DE HAND VAN LUBBERS	651
Dankwoord	663
Noten	665
Afkortingen	765
Bronnen en literatuur	769
Illustratieverantwoording	791
Personenregister	792

Het karwei

11

Het karwei

Ruud Lubbers kon goed praten. Hij was er een meester in zo schimmig te spreken dat nooit helemaal duidelijk werd wat hij nou eigenlijk bedoelde of waar hij precies voor stond. Dit soort taalgebruik werd in de jaren tachtig al meteen naar de grote meester vernoemd: het lubberiaans. In zijn *Persoonlijke herinneringen* uit 2018 vergeleek hij deze heel eigen wollige stijl met defensief cricket spelen. Op de middelbare school excelleerde hij daar al in:

Mijn tactiek is om heel precies te kijken hoe de ander gooit. Ik heb een solide vorm van verdedigen, heel defensief. Dat is mijn karakter. De ervaring in de cricketsport leert dat je maar beter eerst de bowlers kunt uitputten, die willen dat wicket om krijgen. Mijn reactie op agressie: put de andere man uit. Het is daarom vooral belangrijk om met je bat de aanstormende bal dood te leggen door 'm naar de grond te slaan. Dus niet de lucht in, anders wordt hij gevangen. Dan lig je eruit.

Heel goed opletten, de bal naar de grond meppen en de tegenstander uitputten. Die aanpak hanteerde hij later ook in de politiek: 'Lubberiaans is de politieke vorm van defensief cricket spelen.'¹ Lubbers kon het debat ook makkelijk naar zich toetrekken: 'Ik zie dat een slag anders', waarop vaak een redenering volgde vanuit een totaal andere invalshoek of een creatieve oplossing waaraan nog niemand gedacht had, het liefst met meerdere varianten.

Ruud Lubbers was minister-president van Nederland van 4 november 1982 tot 22 augustus 1994. Vijftigplussers zullen hem vooral herinneren als de man die de economische crisis te lijf ging met een no-nonsenseaanpak. Hij was de directeur van de BV Nederland die vanuit het Torentje de lijnen uitzette. In zijn eentje, zo leek het wel. Hij was altijd aan het werk, altijd druk. Op-en-top Rotterdammer. Getrouwd met Ria die het hart op de tong had – ook erg Rotterdams – en die met haar op- en aanmerkingen regelmatig 'de bladen' haalde.

Hij zag er goed uit. Ruud was 43 jaar toen hij minister-president werd. Sportief postuur, jongensachtige uitstraling, een wat wilde bos haar, borstelige wenkbrauwen en een five 'o clock shadow – of eerder een all day shadow.

Cartoonist Peter van Straaten maakte er graag een gangster, een vieze man of een grijnzende vampier van. Lubbers was de vlotte prater met die scherpe stem, een fanatiek hockeyspeler en als directeur van een middelgroot familiebedrijf ook nog eens miljonair. Twee keer zette hij met zijn zoon de achtervolging in nadat inbrekers er met de autoradio van Ria vandoor waren gegaan. De dieven werden beide keren gepakt en aan de politie overgedragen. Lubbers imponeerde en straalde kracht en succes uit.

In het collectief geheugen zit het beeld van een premier die werd uitgefloten bij het in ontvangst nemen van het zogeheten volkspetitionnement tegen kruisraketten. De boze menigte keerde hem zelfs de rug toe. In dat geheugen bevinden zich ook de beelden van Lubbers met tijdgenoten als Margaret Thatcher, Ronald Reagan en Michail Gorbatsjov, en van de verkiezingsposter uit 1986 met een afbeelding van het hoofd van de minister-president en de leus 'Laat Lubbers z'n karwei afmaken' die het CDA 54 zetels opleverde. Voor christendemocraten vormt hij een bron van inspiratie en een erflater die hen ooit naar het toppunt van de macht leidde. Velen associëren Lubbers nog met de Europese top in Maastricht waar hij met Helmut Kohl en François Mitterrand aan de wieg stond van de Europese Unie. Iconisch zijn ook de beelden van hem en koningin Beatrix, onmiddellijk na de Bijlmer-ramp bijvoorbeeld.

Een hele generatie groeide op met Lubbers als premier en André van Duin die daar de draak mee stak: 'Tuut, tuut, tuut, de groeten van Ruud!' Vooral bij deze millennials – geboren tussen 1981 en 1996 – en veel jongeren vormde zich de laatste jaren een heel ander beeld van Lubbers dan dat van succesvolle premier. Dat had alles te maken met een beschuldiging van ongewenste intimiteiten die in 2004 tegen hem werd ingebracht. Lubbers werkte toen als Hoge Commissaris van de Verenigde Naties voor de Vluchtelingen in Genève. Na 2017 kreeg deze zaak in het licht van de Me Too-beweging tegen seksueel grensoverschrijdend gedrag nog een bijzonder accent. Lubbers overleed vrij onverwacht op 14 februari 2018 te Rotterdam op 78-jarige leeftijd.

Waarom een biografie over Ruud Lubbers? Allereerst omdat hij twaalf jaar lang minister-president was. Dat ambt is volgens parlementair historicus Joop van den Berg aan te weinig mensen gegeven om er zinnige statistiek mee te bedrijven: 'Het inzicht in de ontwikkeling ervan is dus bij uitstek gediend met uitvoerige (biografische) studie van de bekleders van dit ambt.' Dat geldt zeker voor Nederland waar het premierschap historisch gezien 'een ongewenst kind van het staatsrecht' is.² Onderzoek naar de afkomst van Lubbers en de weg die hij aflegde voordat hij in het Torentje terecht kwam vergroot het inzicht in de ontwikkeling van het ambt van minister-president. Hoe kon Lubbers twaalf jaar lang aan de top blijven? Wat waren zijn per-

soonlijke drijfveren? Wat gebeurde er binnenskamers? Hoe werkt macht in de praktijk? Hoe kreeg en hield hij greep op inhoudelijke politieke kwesties en op de mensen om hem heen? Hoe verhiel de publieke figuur zich tot Lubbers-privé?

Politiek commentator Kees Lunshof van *De Telegraaf* stelde in zijn overzichtswerk *Van polderen en polariseren* uit 2004 dat de naoorlogse Nederlandse politiek nooit eerder zo'n historische draai maakte als in de periode-Lubbers. Na de wederopbouw onder Drees en de polarisatie rondom Schmelzer, Den Uyl, Van Agt en Wiegel ging het land volgens hem een nieuwe, derde fase in: het economisch herstelbeleid van de kabinetten-Lubbers.³ Er leek een periode van 'nieuwe zakelijkheid' aan te breken. Wat hield deze omwenteling eigenlijk precies in? De vraag welke rol Lubbers persoonlijk daarbij speelde levert een tweede belangrijk motief op voor deze biografie.

Een interessante onderzoeklijn is de stelling van D66-voorman Hans van Mierlo dat het succes van Lubbers de structurele neergang van het CDA lange tijd maskeerde.⁴ Na Lubbers' afscheid in 1994 raakte de partij inderdaad in een diep dal verzeild. Had Van Mierlo gelijk of liggen andere verklaringen meer voor de hand? Het fenomeen van de jonge ondernemer die minister werd in het kabinet-Den Uyl – het meest linkse dat Nederland ooit had – en daarna fractieleider van het jonge CDA en minister-president van kabinetten met de VVD (1982-1989) en vervolgens met de PVDA (1989-1994) nodigt ook uit tot nader onderzoek. Er speelde in die jaren bovendien een aantal zakelijke en privéaffaires. Hoe ging hij daarmee om?

Lubbers' inzet voor het milieu, zijn opstelling inzake ethische kwesties als abortus en euthanasie en het mislopen van een aantal internationale functies na zijn premierschap – hij werd geen voorzitter van de Europese Commissie en geen secretaris-generaal van de NAVO – bieden extra perspectieven voor zijn biografen. Lag het milieu hem al meteen na aan het hart of volgde hij in de loop der jaren vooral de politieke mode? In hoeverre viel zijn praktische aanpak van ethische zaken te rijmen met zijn katholieke geloof en de beginselen van het CDA? Was de in Nederland zo machtige Lubbers over de grens misschien een maatje te klein? De affaire in Genève en de kanteling van het beeld van Lubbers in de laatste jaren vragen ten slotte ook om een kritisch onderzoek naar zijn omgang met vrouwen.

Over de persoon en over 'het tijdperk-Lubbers' is veel gezegd en geschreven, vooral door journalisten die indertijd dichtbij het vuur zaten, zoals Lunshof. Het beeld dat daaruit oprijst is erg positief, met uitzondering van het laatste jaar van zijn derde kabinet, waarin Lubbers de weg kwijt leek. Deze journalistieke literatuur hielp ons bij de selectie van relevant biografisch materiaal en de zoektocht naar bronnen.⁵ De boeken van Arendo Joustra en Erik van Venetië over Lubbers en het ambt van minister-president namen daarbij

een speciale positie in omdat daarin vooral veel bronnen werden ontsloten, zoals interviews over en redevoeringen van Lubbers.⁶ Voor aanvullende gegevens hebben wij ook dankbaar gebruikgemaakt van de collectie-Lubbers in het privéarchief van Joustra.

Lubbers is intussen overleden en zijn premierschap ligt ruim dertig jaar achter ons. Er is genoeg afstand om een afgewogen beeld te kunnen geven van de persoon en de politicus, gebaseerd op nieuwe bronnen en inzichten. Dagboeknotities van enkele hoofdrolspelers, ministerraadsnotulen, privécorrespondentie, ambtelijke notities, partijstukken en archieven van buitenlandse regeringsleiders kunnen nu worden geraadpleegd. Er zijn studies verricht over deelonderwerpen zoals het herstelbeleid, de kruisraketten en de kabinetsformaties, een aantal hoofdrolspelers – van Elco Brinkman tot Thatcher – liet memoires na en er zijn relevante biografieën verschenen, recent nog over Van Mierlo en Jan de Koning.⁷

Met dit boek over Ruud Lubbers zet het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis (CPG) de lijn van premiersbiografieën voort die in 2001 resulteerde in *Van buitengaats naar Binnenhof*, de biografie over Piet de Jong – aangevuld en herdrukt in 2011 – en in 2008 in *Tour de force*, de biografie over Dries van Agt. In het kader van dat laatste project spraken medewerkers van het CPG ook met Lubbers. Hij kwam toen over de brug met het manuscript van zijn door Theo Brinkel in 1995 opgetekende politieke memoires. Dat lag achter slot en grendel en zou pas later worden uitgegeven. Het CPG mocht alvast gebruikmaken van de passages over Van Agt onder voorwaarde dat die geacht zouden worden te zijn uitgesproken tijdens het door ons met hem afgenomen interview. Typisch Lubbers: niet voor een gat te vangen.

In een serie gesprekken die de toenmalige directeur Carla van Baalen vanaf 2010 met hem voerde, verwierf Lubbers vertrouwen in het Centrum en zegde hij zijn medewerking toe aan een door het instituut te schrijven biografie. Tijdens ons onderzoek zou later blijken dat hij omstreeks 2010 in correspondentie met oud-medewerkers van de Verenigde Naties de in de maak zijnde biografie aanvoerde als argument om een duidelijke uitspraak te krijgen over het verloop van de tegen hem ingediende klacht wegens ongewenste intimiteiten. Ook typisch Lubbers: het ‘zwaluwstaarten’ of aan elkaar koppelen van verschillende ‘probleemvelden’. Wel zei hij tegen de directeur van het CPG het in hoge mate op prijs te stellen als eerst het hoofdstuk over zijn terugtreden als Hoge Commissaris voor de Vluchtelingen zou worden geschreven. Uiteindelijk nam hij genoegen met een ordening van alle toen bekende stukken over de ‘Genève-affaire’ en een voorlopige conclusie op basis daarvan. Het CPG had intussen toestemming gekregen zijn nog niet

gepubliceerde politieke memoires te bestuderen en in het voorjaar van 2014 werden ook enkele interviews met hem afgenomen om alvast het een en ander vast te leggen, mede met het oog op zijn verslechterende gezondheidstoestand. Die gesprekken werden al na twee sessies stopgezet omdat ze voor hem toch een te zware belasting vormden. Lubbers begon in 2016 wel met het zelf opschrijven van persoonlijke herinneringen. Afschriften daarvan stuurde hij zoals afgesproken naar het CPG. In januari 2017 stopte hij daar ook mee, na zestien korte afleveringen. Deze schrijfsels vonden grotendeels hun neerslag in Lubbers' *Persoonlijke herinneringen* die in april 2018 werden uitgegeven, kort na zijn overlijden.

Op 1 maart 2020 begonnen we met de uitvoering van het project 'biografie Lubbers'. Twee weken nadat we met ons karwei begonnen waren brak de coronacrisis uit, wat de nodige vertraging van het onderzoek opleverde. De aankondiging van de start van het CPG-project vormde mede de aanleiding voor het besluit van Theo Brinkel en de familie Lubbers om de politieke memoires alsnog uit te geven. Die verschenen in augustus 2020 onder de titel *Haagse jaren*.⁸

Bij de door ons te maken keuzes geeft het politieke optreden van Lubbers de doorslag. Daarbij richten we ons echter wel degelijk op persoonlijke motieven en connecties met zijn privéleven. Politiek leiderschap draait immers om macht en iemands privéleven zegt toch het nodige over hoe hij of zij daarmee omgaat: over zijn of haar ambities, geldingsdrang, betrouwbaarheid, zelfvertrouwen, geloofwaardigheid, moed, toewijding enzovoort. Persoonlijke drijfveren en zakelijk-politieke aspecten lagen bij Lubbers in elkaars verlengde. Hij kon zijn ambities, creativiteit en macht helemaal botvieren op 'dossiers' als euthanasie, de overbelaste democratie of het milieu.

Een biografie moet voldoende context aanreiken om het handelen van de hoofdpersoon te kunnen duiden en begrijpen, maar hij of zij mag niet schuilgaan achter uitgewerkte dossiers. Het is zaak dichtbij het hoofd en het hart van Lubbers te blijven: een uitweiding in een speech over zijn eigen ervaringen als ondernemer, een emotionele uitval in de Kamer nadat PVDA-woordvoerder Marcel van Dam hem weer eens de kast had opgejaagd of een sneer naar Dries van Agt in een persoonlijke brief aan Joop den Uyl. Rode lijnen moeten daarbij wel in het oog worden gehouden: zijn weg naar de top (gunstige factoren en onderweg opgepikte bagage), de invulling en ontwikkeling van het premiersambt, de internationale dimensie daarvan, Lubbers' taakopvatting, zijn politieke stijl en de aandacht voor beeldvorming.

We hebben het boek chronologisch ingedeeld – voor een biografie is dat de meest logische volgorde. Deze chronologie wordt enigszins doorbroken door een aantal thematische hoofdstukken over algemene aspecten of bij-

zondere kwesties die speelden tijdens Lubbers' premierschap. Deze thema's kunnen hierdoor beter worden uitgediept. We hebben daarbij wel geprobeerd de chronologische volgorde zoveel mogelijk aan te houden.

De inhoud en de kracht van een biografie zijn sterk afhankelijk van de gebruikte bronnen. De boeken over de premiers De Jong en Van Agt leunden voor een belangrijk deel op hun persoonlijk archief en op een reeks gesprekken die de auteurs met hen hadden. Alle biografen van naoorlogse minister-presidenten konden gebruikmaken van persoonlijke archieven, enkelen voerden ook vele aanvullende gesprekken met hun hoofdpersoon (Hans Daalder met Willem Drees, Marnix Krop met Wim Kok).

Bij Lubbers lag dat – zoals zo veel zaken – een slag anders: hij had namelijk geen archief! Toen we daadwerkelijk aan het werk gingen, was hij ook al overleden. Waarom had hij eigenlijk geen archief? Had hij iets te verbergen? Brieven werden meteen verscheurd als hij een zaak had afgehandeld. Was er sprake van nonchalance of desinteresse? Was het simpelweg gebruikelijk dat een Rotterdamse ondernemer alle ballast overboord wierp als een opdracht was afgerond? Vermoedelijk legde Lubbers weinig tot niets vast om zoveel mogelijk politieke manoeuvreerruimte te behouden. Hij wilde niet worden vastgepind. Lubbers telefoneerde en dicteerde veel. Hij had een abominabel handschrift met kriebelige blokletters, formuleerde omslachtig en improviseerde van de hak op de tak.

Lubbers' persoonlijke en politieke memoires bieden enige compensatie voor het ontbreken van een papierspoor, maar daarmee is wel voorzichtigheid geboden. De historische werkelijkheid ligt vaak een slag anders dan Lubbers' weergave ervan, zo bleek ook uit ons onderzoek. Wat liet hij weg? Kunnen we zijn beweringen controleren? Het manuscript van de politieke memoires speelde ook een rol bij de inventarisatie in het begin van het onderzoek, naast het eerder verschenen journalistieke werk. Deze memoires lopen overigens maar tot en met 1994. De *Persoonlijke herinneringen* hebben een ander karakter. In een poging tot zelfreflectie biechtte Lubbers daarin op dat hij 'het doel' altijd voorop had gesteld: 'Hij is in ieder geval praktisch en hij stelt voorop te slagen in wat hij doet,' concludeerde hij in derde persoon enkelvoud. De vraag 'Wie is Ruud Lubbers eigenlijk?' beantwoordde hij met: 'Anderen zagen hem als iemand die goed zijn dossiers kende, allerlei praktische oplossingen kon aandragen en graag meedacht met zijn collega's.'⁹ Aan zijn biografen de taak dieper te graven dan deze stereotypes.

Om meer inzicht te krijgen in Lubbers' drijfveren en persoonlijke ervaringen moesten we een eigen Lubbers-archief opbouwen. We hebben bijna vijftig interviews afgenomen met oud-collega's, vrienden en familieleden, systematisch gezocht naar belangrijke redevoeringen en interviews van en

over Lubbers, naar dagboeknotities van mensen in zijn nabijheid en sporen van Lubbers in memoires en particuliere archieven van oud-bewindslieden en buitenlandse collega's als Thatcher, Kohl, Reagan, George Bush senior en de Belgische premier Wilfried Martens. Ook in de archieven van het CDA en verschillende Haagse ministeries troffen we relevant materiaal aan. Vele duizenden pagina's notulen van de ministerraad en woordelijke verslagen van Kamerdebatten hebben we doorplozen. In die debatten komt men dicht bij Lubbers omdat hij voor de vuist weg sprak en zijn overwegingen doorgaans met de Kamer deelde. Verder hebben we intensief onderzoek verricht in de online kranten- en mediabanken Delpher, Nexis Uni en Clariah Media Suite.

De door de Rijksvoorlichtingsdienst verzorgde knipselmap *Beleid Beschouwd* vormde een waardevol hulpmiddel omdat daarin ook transcripties zijn opgenomen van uitspraken van politici over actuele thema's in verschillende radio- en tv-programma's. Vermeldenswaard zijn verder het al genoemde werkarchief van Arendo Joustra, het materiaal dat journalist Marcel Metzke verzameld had voor zijn boek *De stranding* uit 1995 - materiaal dat we mochten inzien - en opnames van gesprekken met Lubbers uit 1997 en 1998 in het kader van een door het Katholiek Documentatiecentrum in Nijmegen geïnitieerd boekproject.¹⁰

Overigens bleek Lubbers wel veel documenten verzameld en bewaard te hebben over de affaire in Genève. Dat was een dynamisch archief dat zich voortdurend uitbreidde over een zaak die wat hem betrof nooit werd afgerond en die hem nooit heeft losgelaten.

Ruud Lubbers was volgens zijn niet te benijden opvolger Elco Brinkman niet zozeer een bezige bij als wel een hele bijenkorf.¹¹ Hij was als fractieleider en minister-president vrijwel overal bij betrokken en dat maakt - bij afwezigheid van een persoonlijk archief - de selectie van representatieve en tegelijk belangwekkende onderwerpen om zijn leiderschap te analyseren een moeilijke zaak. Over welke onderwerpen van historisch en biografisch belang hebben we betrouwbare bronnen die nieuw licht op de persoon Lubbers kunnen werpen?

We hebben vele nieuwe bronnen aangeboord waaronder materiaal met een persoonlijk karakter en buitenlandse archieven. Verder hebben de door ons geïnterviewde personen openhartig met ons gesproken - dat is althans onze indruk. Lubbers imponeerde, maar daar moeten zijn biografen kritisch doorheen prikken om een stevig en evenwichtig beeld te kunnen neerzetten. Een open boek was hij zeker niet, Lubbers, de totaalpoliticus en de Johan Cruyff van de vaderlandse politiek:

De geschiedschrijving is een weergave van de geschiedenis, maar niet altijd de juiste. Veel laat zich verklaren door, laten we zeggen, maatschappelijke situaties, waarbij mensen zich inprenten, ikzelf inclusief, dat zij zich kunnen veroorloven dingen te doen of te denken.¹²

Dit is maar een voorbeeld van de tegeltjeswijsheden en aforismen waarop Lubbers patent had en waarop zijn biografen reageerden met: 'Huh?', drie keer herlezen en een poging tot exegese. Naarmate het onderzoek vorderde – werkendeweg – slaagden we daar steeds beter in. Meer inzicht in het verschijnsel Lubbers: dat was het karwei, en dat hebben we afgemaakt.

18

Nijmegen en Utrecht, 10 oktober 2024